

כח. המולחו מולח את העור, שהוא תחילת עיבודו.

כט. והמעבד את עורו.

ל. והממחקן מגרד את שערות העור.

לא. והמחכתכו לרצועות.

מלאכות אלו שימשו בהכנת עור התחש.

לב. הכותב שתי אותיות.

לג. והמוחק את הכתב על מנת לכתוב במקומו שתי אותיות.

כתבו אותיות על הקרשים במשכן כדי לסמן את בן זוגו של כל קרש, ולפעמים טעו ברישום ומחקו אותו כדי לכתוב את האות הנכונה.

לד. הבונה.

לה. והכותר את הבנין.

הקימו ופירקו את המשכן.

לו. המכבה

לז. והמבעיר

הבעירו אש תחת הדוד של הסממנים וכיבו אותה.

לח. המכה בפטיש לשם גמר מלאכה, כדרך האומן שמכה בפטיש על הכלי בגמר עשייתו כדי להחליקו ולהשלים תיקונו.

לט. המוציא מרשות לרשות.⁽¹⁰⁾

הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.

גמרא:

והוינן בה: מנינא שמנה התנא את שלשים עג-ב ותשע המלאכות — למה לי?

ומתריצין: אמר רבי יוחנן: ללמדך, שאם עשאן למלאכות שבת כולן בהעלם אחד — חייב קרבן חטאת על כל אחת ואחת.

כדי שלא נטעה לחשוב כי היות והחטא בעשיית כל מלאכה ומלאכה הוא "חילול שבת" הרי זה כמי שחזר ועשה כמה פעמים את אותו החטא בהעלם אחד, שאינו חייב אלא חטאת אחת. הילכך, שנה לנו התנא במשנה גם את מנין המלאכות, ללמדנו שכל מלאכה מחייבת קרבן בפני עצמו.

ונקט התנא את מנין שלשים ותשע המלאכות ולא אמר בפשטות שהמלאכות חלוקות לקרבנות, ל"סימנא בעלמא", לידע כמה חטאות מתחייב מי שנתעלמו ממנו כל הלכות שבת נרש"י לעיל סט א. ולעיל בדף ו ב הוסיף רש"י שלדעת רבי יוחנן התכוון התנא להשיענו במנין של שלשים ותשע כי

10. מעביר ד' אמות ברה"ר הוא תולדה דמוציא מרשות לרשות, לפי שד' אמות של אדם רשותו הן, ומי שמוציא חוץ לד' אמות הוא מוציא מרשות לרשות. ר"ן.

לתפור שתי תפירות ומוחק על מנת לכתוב שתי אותיות. אבל במכבה וסותר, שאין שיעור בתיקון, דאפילו מבעיר ובונה כל שהוא חייב, אין צריך להשיענו.

באדמה, והענף מכה שרשים באדמה ומוציא ממנה צמח נוסף, והמרכיב ענף אילן באילן אחר — כולן מלאכה אחת הן. שמהות המלאכות הללו כולן היא להביא לצמיחה.

והוינן בה: מאי קמשמע לן? מאי נפקא מינה אם הן מלאכה אחת או שכל אחת היא מלאכה בפני עצמה?

ומשנינן: הא קמשמע לן: שאם עשאו בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת. וכדתנן בריש פרקין העושה מלאכות הרבה שכולן מעין מלאכה אחת — אינו חייב אלא אחת.

אמר רב אחא אמר רבי חייא בר אשי אמר רבי אמי: זומר — חייב משום נוטע, שתולדת מלאכת נוטע הוא.

והנוטע עצמו, וכן המבריך וכן המרכיב — חייב משום זורע!

כלומר, שהנוטע וכן המבריך והמרכיב, הן עצמן נחשבים "מעין אבות", כמו אב מלאכת זורע. אלא שזורע הוא אב בזרעים, ואילו הם אבות באילנות.⁽¹⁾

והוינן בה: וכי המבריך והמרכיב רק משום זורע, אין, הם חייבים, ואילו משום נוטע לא חייבים?! והרי הן דומין יותר לנוטע, והיה צריך לומר שהן אבות כנוטע.

ומתריצין: אימא: אף משום זורע! שכאמור הן אבות באילן כזורע, שזו היא הזריעה באילנות.

לא יתכן להתחייב יותר מאשר סכום החטאות הזה, משום שיתר המלאכות הן תולדות של האבות הללו, ואינן מחייבות קרבן נוסף].

שנינו במשנה: הזורע והחורש.

והוינן בה: מדוע שנה התנא את מלאכת הזריעה ראשונה?

מכדי, הרי מכרב כרבי ברישא, חרוש חורשים תחילה, ורק אח"כ זורעים. ואם כן, ליתני למלאכת חורש תחילה, והדר ליתני למלאכת זורע?

ומתריצין: תנא דמתניתין — בארץ ישראל קאי, שאדמתה קשה יותר מאשר בבבל. דזרעי ברישא, שהם זורעים תחילה, והדר כרבי. כי מלבד החרישה הראשונה שלפני הזריעה, הם חורשין שוב לאחר הזריעה. שהיות ואדמתה של ארץ ישראל היא קשה, אי אפשר לכסות את הזרעים ללא חרישה נוספת, המהפכת את הזרעים לתוך האדמה.

ובא התנא להשמיענו, שגם החרישה השניה הזו היא בכלל מלאכת חרישה, ואינה נחשבת למלאכת זריעה. ושנה אותה אחר הזריעה, שכך הוא הדרך בחרישה השניה, שהיא נעשית לאחר הזריעה.

תנא: הזורע, והזומר, חותך ענפי האילן כדי שיצמח האילן ויגדל יותר טוב, והנוטע, והמבריך, שמכופף ראש הענף ומכסה אותו

ובמגיד משנה שם כתב שכל מלאכה שהיא דומה לאב בדמיון גמור הרי זו אב כמותה, אבל כשאינן שם אלא קצת דמיון חשיב תולדה.

1. הקשה הכסף משנה בהלכות שבת פ"ז ה"ב: אם כל אלו אבות הרי יש יותר מל"ט אבות מלאכות. ועוד, שהרי הם לא היו במשכן.

ונמצא, שריבוי המלאכות [כשעושה את כל שלשתן ואינו עושה רק שתיים, זורע וזומר] — ממעט בחטאות!!!

אמר רב כהנא: הזומר וצריך לעצים, שמלבד כונתו להשבחת האילן הוא זקוק לענפי האילן לצורך הסקה — חייב שתי חטאות. אחת משום קוצר, ואחת משום זומר, שהוא תולדת נוטע. אבל אם אינו צריך את הענפים אינו עובר עליהם משום קוצר. (2)

אמר רב יוסף: האי מאן דקטל אספסתא, קצר שחת, והדרך לקצור אותה שלש פעמים בחדש, ובכל קצירה היא צומחת מחדש — חייב שתיים. אחת משום קוצר, שהרי הוא קוצר אותה לצורך מאכל הבהמה. ואחת משום נוטע, שעל ידי הקצירה הוא גורם לצמיחה מחודשת.

אמר אביי: האי מאן דקניב סילקא, תולש תרד — חייב שתיים.

אחת משום קוצר, ואחת משום זורע, כי הוא חוזר וצומח.

ובא רבי אמי להשמיענו שלא רק אם עשאן עם נוטע, אלא אפילו אם עשאן עם זורע נמי אינו חייב אלא חטאת אחת.

והחידוש הוא שאין המבריך והמרכיב נחשבים כתולדה לתולדה של זורע וחייבים עליהם בפני עצמם, אלא הם מעין אב של זורע.

ולפי הריטב"א והר"ן [בדעת רש"י] חידש רבי אמי חידוש גדול מאד.

שכיון שהזומר הוא תולדה של נוטע, ואילו הנוטע נחשב מעין אב של זורע. שהזורע הוא אב בזרעים, והנוטע הוא אב באילנות. לכן, רק אם יעשה גם את מלאכת הזורע וגם את מלאכת הנוטע וגם את מלאכת הזומר ביחד, רק אז יתחייב רק חטאת אחת. כיון שמלאכת הנוטע, שהיא בין הזורע ובין הזומר, מחברת את שלשתן לכפרה אחת.

אך אם יעשה רק מלאכת זורע בלי שיעשה מלאכת נוטע, ויעשה גם מלאכת זמירה יתחייב שתי חטאות! לפי שאין הקרבן על הזורע יכול לכפר על הזומר, משום שאינו תולדתו.

דהיינו "אל תבריך", אלא שאם התרה בשם האב נמי חייב [ולכאורה משמע שהם מפרשים כר"ח, שכולן תולדות של זורע. ועיין מהר"ם, ואגלי טל תחלת מלאכת הזורע].

2. כתבו תוס' בד"ה וצריך, שאין הטעם משום דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה אלא דזהו תנאי בעיקר המלאכה דלא הוי קוצר אלא כשמתכוין לשם העצים הנקצרים.

וכן בקורע, לא הוי מלאכה אלא אם עשאה על מנת לתפור. וכן במוחק ע"מ לכתוב. וכתב בספר מגן אבות [במלאכת קורע]

והוסיף, שההבדל הוא רק בשם, אבל להלכה אין נפקא מינה אם הוא נקרא אב או תולדה.

ורבינו חננאל מפרש הגמרא כפשוטה, שהזמירה היא תולדה של נטיעה, ואילו הנטיעה עצמה היא תולדה דזורע. והמבריך והמרכיב הוא תולדה גם של נוטע וגם של זורע. ושמענין מכאן כי יש תולדה לתולדה.

ומתוס' ד"ה משום, משמע שמפרשים דלענין התראה מיירי. שאם התרו בו על מלאכות אלו משום זורע הוא חייב סקילה. וכתבו דאין הכונה שצריך דוקא להתרות על התולדה בשם האב, אלא יכול להתרות גם בשם התולדה עצמה

שנינו במשנה: והחורש.

תנא: החורש והחופר והחורין עושה חריץ בקרקע — כולן מלאכה אחת הן, שענינם הוא ריכוך הקרקע [וכולן "מעין אב" של חורש רמב"ם פ"ז ה"ב], ואינו חייב עליהן אלא אחת.

אמר רב ששת: היתה לו גבשושית, תל קטן של עפר, ונטלה:

אם היה זה בבית — חייב משום בונה שהשוה ויפה את פני הקרקע.

ואילו אם עשה זאת בשדה — חייב משום חורש שהכין בכך את הקרקע לזריעה בכך שריכך את הקרקע.

אמר רבא: היתה לו גומא וטממה, סתמה בעפר:

בבית — חייב משום בונה שתיקן את רצפת ביתו.

בשדה — חייב משום חורש שהעפר שמילא בו את הגומא הוא רך וטוב לזריעה, ועל ידי השואת המקום עם כל השדה הוא ראוי שם לזריעה.

אמר רבי אבא: החופר גומא בבית בשבת, ואינו צריך את עצם הגומא אלא

הצורך שלו הוא לעפרה, להשתמש בעפר כדי לכסות בו צואה, פטור עליה.

ואפילו לרבי יהודה, דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, והיה מקום לחיבו מצד בונה על אף שאינו עושה זאת לצורך תיקון הבית, כאן הוא פטור.

כי הני מילי שמחייב רבי יהודה אפילו אם אינו עושה לצורך המלאכה, במקום שהוא מתקן במלאכתו.

אבל האי שחופר גומא בבית ואינו צריך את הגומא — מקלקל הוא את הבית, ואין כאן כלל מלאכת בונה.⁽³⁾

ולא בא רבי אבא להשמיע לנו שרבי יהודה פוטר מקלקל, כי סתם משנה היא שכל המקלקלים פטורים. ועוד, לשם מה היה צריך לחדש לנו זאת דוקא בכהאי גוונא שעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

אלא נראה, שבא רבי אבא להשמיענו כי על אף שעשיית גומא בבית אינה מוגדרת כמעשה קלקול מצד עצמה, שהרי אם צריך לגומא היא נחשבת כתיקון הבית, וחייב עליה משום בונה. בכל זאת כאן, כיון שהוא אינו צריך את התיקון הזה בבית, אלא קילקול הוא לו, מתחשבים בקלקול שכלפיו ופטורים אותו.

מלאכה.

ועיין ביאור הלכה סימן ש"מ בד"ה ולא נתכוין, ובקהילות יעקב סימן לו, יישוב על זה.

3. כך כתב בחזו"א סי' נא סקט"ז, שאין הכונה שיש כאן פטור של מקלקל, אלא שכיון שהוא מקלקל אין כאן בכלל מלאכת בונה, והרי הוא

שהגדר בזה הוא, שכל מלאכה שעיקרה העדר וסילוק בעינין שיעשנה דוקא לאותו צורך שהיה במשכן. והקשה שם, וכן הקשה הגרע"א בגליון הש"ס, מהא דלקמן קה ב, שמבואר כי הקורע על מתו ובחמתו חייב, ומשום דלא הוי מקלקל אלא מתקן, כיון שיש לו תועלת בקריעתו. ומוכח שגם הקורע בלא על מנת לתפור הוי

אמר רב פפא: **האי מאן דשדא פיסא לדיקלא,** שזרק רגב אדמה לדקל, והיכה רגב האדמה באשכול התמרים התלוי בדקל, וכתוצאה מהכאתו באשכול התמרים אתר, השיר ממנו, **תמרי** — הרי הוא **חייב שתים** חטאות. **אחת משום תולש,** שהוא תולדה דקוצר, **ואחת משום מפרק** שהוא תולדה דדש.

כי כמו שבדישה מפרק הדש את גרעיני התבואה מהשבלים, כן זה המכה באשכול התמרים, באמצעות זריקת רגב האדמה, הרי הוא מפרק את התמרים מהאשכול שהם מצויים בתוכו. (4)

רב אשי אמר: **אין דרך תלישה בכך, ואין דרך פריקה בכך!** שהדרך הוא לקטוף את התמרים ביד או בכלי ולא על ידי זריקת רגב אדמה עליהם. ומלאכה שנעשתה כלאחר יד, דהיינו על ידי שינוי — פטור עליה.

שינוי במשנה: **והמעמר.**

אמר רבא: **האי מאן דכניף מילחא**

והחידוש הוא אפילו לרבי יהודה, דאמר שמלאכה שאינו צריך את תכליתה חייב עליה. שהרי לפיו היה מקום להחשיב את תיקון שנעשה בבית כמלאכת בניה, למרות שהאדם העושה את הגומא אינו צריך את התיקון הזה. כי שם תיקון הבית יש בו. ובכל זאת הוא נחשב כמקלקל, כיון שהגדרת המעשה כתיקון הבית או כקלקול תלויה בתועלת של בעל הבית, ולא במעשה התיקון כשלעצמו.

ויתכן, שמשום כך נקט רש"י שהמדובר הוא בחופר בבית ולא בשדה, כי בשדה ייחשב הדבר כתיקון של חרישה גם אם הוא עצמו אינו חפץ בתיקון הזה, כיון שכל עשיית גומא בשדה הרי היא מוגדרת כחרישה שהיא הכנה לזריעה, גם אם כלפי בעל השדה היא קלקול.

שינוי במשנה: **והקוצר.**

תנא: **הקוצר תבואה הבוצר ענבים, והגודר תולש תמרים, והמפיק תולש זיתים, והאורה תולש תאנים כולן מלאכה אחת** הן [וכולן אבות. רמב"ם פ"ז ה"ד].

שיך דישה, וכמו שפירשו הרמב"ן והר"ן, לפי שהם גדלים בצורת אשכול, וכשהאשכול נתלש מהאילן חייב משום תולש, וכשנחבט בקרקע מכוחו מתפרקין התמרים מהמכבדות וחייב משום דש.

ולפי"ז כותב השפת אמת, גם כשיתלוש ענבים מאשכול ענבים יתחייב משום מפרק. ועיין באגלי טל תחלת מלאכת דש. אך אם עושה זאת בדרך אכילתו מסתבר שדינו כבורר תוך כדי אכילתו שרבים מן הראשונים מתירים זאת לכתחילה משום שחשיב דרך אכילה.

כמו בשדה שאין שם מלאכת בונה. וכתב עוד, שמכל מקום יש בזה איסור, כיון דצורה זו מלאכה היא כאשר ניחא ליה בה.

4. הקשו הראשונים: אם כן כל תולש מן האילן יתחייב גם משום מפרק?

ובתוס' מפרשים שיש על התמרים קליפה עליונה וכשהוא מכה בתמרים הוא מפרק את הקליפה מן התמרים, והוי כמו דש שמפרק את גרעיני התבואה מן השבולת.

אמנם בשפת אמת דייק מלשון רש"י שכתב "מפרק התמרים מן המכבדות", שדוקא בתמרים

וכל אלו, הזורה והבורר והמרקד, היו במשכן, בהכנת הסממנים לצביעה, ולכן נמנו כל אחת כמלאכה בפני עצמה.

ומקשינן: אי הכי, דכל מלאכה שהיתה במשכן נקראת אב — וליחשב נמי כותש את החטים במכתשת כדי להסיר מהם את הקליפה, שיהא גם הוא אב מלאכה בפני עצמו, שהרי כתשו במשכן את הסממנים במכתשת.

אלא, ודאי כיון שכותש דומה לדש, שמפרק את הגרעין מהשיבולת, לכן לא נחשב כאב בפני עצמו, על אף שהיה במשכן.

ואם כן, תיקשי, למה זורה ובורר ומרקד נמנים כל אחד בתורת אב בפני עצמו?

ומתריצין: אמר אביי: לפיכך לא נחשב כותש אב בפני עצמו — שכן עני אוכל פתו בלא כתישה, שאינו טורח להסיר את הקליפה מהחטים, אלא רק העשירים עושים כן כדי לקבל סלת נקיה. הילכך, אעפ"י שהכותש אכן אב מלאכה הוא ולא תולדה, אינו חשוב דיו כדי למנותו כאב בפני עצמו, אלא בכלל דש הוא, ואב מלאכה הוא כמותו.⁽¹⁾

רבא אמר: הא תנא דמתניתין מני — רבי היא, דאמר: אבות מלאכות ארבעים חפר אחת הן, ודריש ליה מקרא שזהו

ממלחתא, שמקבץ את המלח ממשרפות המלח [שנקוים שם מי הים ומתאיידים, ונשאר המלח] — חייב משום מעמר, שזה דומה לאיסוף השבלים בשדה.

אביי אמר: אין עימור אלא בגידולי קרקע, והמלח אינו גידולי קרקע.

שנינו במשנה: והדש.

תנא: הדש, והמנפץ, מפרק את הפשתן מהגבעולים, והמנפץ עושה פעולה דומה בצמר גפן — כולן מלאכה אחת הן.

שנינו במשנה: הזורה, הבורר, המוחזק והמרקד.

והוינן בה: היינו זורה, היינו בורר, היינו מרקד, שהרי לכאורה כולן מלאכה אחת הן, שמהות כולן היא — להפריד את הפסולת מהאוכל. ואם כן, מדוע נמנו כשלשה אבות מלאכות נפרדים?

ומתריצין: אביי ורבא דאמרי תרווייהו: כל מילתא דהויא כמשכון, הרי אף על גב דאיכא מלאכה אחרת דדמיא ליה במהותה, וכבר מנה התנא את המלאכה האחרת הדומה לה בין האבות, בכל זאת — חשיב לה למלאכה הזאת כאב בפני עצמו, כיון שהיא היתה במשכן.

טו-א

ובריטב"א מפרש בדעת רש"י, שבאמת כתישת סממנים הוי אב בפני עצמו. אלא מכיון שמתניתין איירי במלאכות שהיו בפת, כמבואר לקמן בע"ב, וכתישת חטין לא הוי אב אלא רק כתישת סממנים, הילכך לא תני במשנתנו כותש. וכעין זה כתב במהר"ם, שאפשר דלרש"י אם

1. הקשו תוס' בד"ה שכן, דמכל מקום יש למנות את הכתישה שהיתה במשכן, דהיינו כותש סממנים שהיא מלאכה חשובה שאף העניים עושים אותה, ותירצו דלאו דוקא נקט עני אוכל פתו אלא שהוא הדין שהעני צובע סממניו בלא כתישה.